

Krmíčková, Helena

Malogranatum a jeho pramen *Compendium theologiae veritatis*

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1996, vol. 45, iss. C43, pp. [37]-47

ISBN 80-210-1622-1

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102731>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HELENA KRMÍČKOVÁ

MALOGRANATUM A JEHO PRAMEN COMPENDIUM THEOLOGICAE VERITATIS

Při studiu naší teologické literatury počátků 15. století nelze přehlédnout skutečnost, jak oblíbenou autoritou bylo dílo *Compendium theologiae veritatis*. Téměř devět set dochovaných rukopisů, řada prvotisků a starých tisků a častá excerpta tohoto spisu dosvědčují, že nebylo pouze specifikem pražských mistrů, když ochotně sáhli po příručce, která tak přehledně a přístupně shrnovala teologickou nauku o Boží Trojici, o vlastnostech Božích, o Božím stvoření, andělech a člověku, o hříchu, o vtělení Syna Božího, o milosti Boží, o ctnostech a přikázáních, o svátostech a o posledních věcech. Právem tedy bývá toto dílo označováno jako nejrozšířenější středověká teologická kniha do doby Lutherovy.

Čím však bylo *Compendium* rozšířenější a užívanější, tím větší názorová jednoduchost panovala v otázce jeho autorství. Většina rukopisů, které autora uvádějí, zachovala toto dílo pod jménem Tomáše Akvinského, jenž napsal práci s podobným názvem: *Compendium theologiae*. Dále pak rukopisy uvádějí ještě celou řadu možných původců: Alberta Velikého, Alexandra z Halesu, Hugona ze St. Cher, Hugona Ripelina ze Štrasburku, Hugona od Svatého Viktora, Oldřicha ze Štrasburku, Petra z Tarantasia, Tomáše ze Štrasburku, Viléma z Auxerre a další známé či méně známé autory. V tištěné podobě bylo *Compendium* vlastně až do konce 19. století vydáváno mezi díly Alberta Velikého¹ a Bonaventurovými.² O názorových neshodách v otázce autorství *Compendia* nám zanechává výmluvné svědectví basilejské vystoupení českého poselstva při jednání o artikul o svobodném kázání slova Božího. Zástupce české strany Oldřich ze Znojma použil pro své argumentace i *Compendium*, které označil jako Tomášovo dílo *De veritate theologiae*,³ jeho koncilní oponent Jindřich Kalteisen ho však opravil, že *De veritate*

1 Poslední vydání Paříž 1895 jako XXXIV. svazek *Opera omnia*.

2 Naposledy Paříž 1866 jako VIII. svazek *Opera omnia*.

3 Replika Oldřicha ze Znojma Dru. Jindřichovi Kalteisenovi, pronesená v Basileji 28. a 30. března 1433 na obranu svobody slova božího, vyd. F. M. Bartoš, *Archiv tábořský*, IV, s. 141, in: *Jihočeský sborník historický* V, 1932.

sacrae theologiae není dílem Tomášovým, ale je pokládáno za dílo Oldřicha ze Štrasburku.⁴

Teprve na počátku našeho století vnesl světlo do otázky autorství Compendia Luzian Pflieger,⁵ když navázal na domněnku, kterou vyslovil Heinrich Denifle,⁶ a prokázal, že autorem je dominikánský teolog, současník Alberta Velikého, Hugo Ripelin ze Štrasburku (1200/1210 — 1268). O rok později potvrdil Pfliegerův názor Martin Grabmann,⁷ který se k tomuto problému vrátil ještě na počátku dvacátých let⁸ s novými důkazy o autorství Hugona Ripelina ze Štrasburku.⁹

Nejen Oldřich ze Znojma, ale také Jan Hus, Jakoubek ze Stříbra, Ondřej z Brodu a další jejich vrstevníci se domnívali, že citují dílo Tomáše Akvinského. Většinou uvádějí „Thomas in Compendio“ nebo „Thomas De veritate theologie“, Mikuláš z Drážďan dokonce v Replíce rektorovi z Korbachu Tomáše určuje naprosto přesně, když píše „idem doctor communis sanctus Thomas“.¹⁰ A tato skutečnost zřejmě způsobila, že i moderní editoři velmi dlouho marně hledali zmíněné citáty zejména v díle Tomáše Akvinského. Jan Sedlák sice nedlouho po důkazech Pfliegerových poznal Compendium jako autoritu v Husově Lektuře na Sentence¹¹ a prokázal, že se Hus držel tohoto díla i ve svém českém Výkladu na vieru,¹² dále nalezl citáty z Compendia také v literární tvorbě Jakoubkově,¹³ zde

4 „...ad obligationem dico quod liber non est sancti Thomae, sed ut creditur, Ulrici de Argentina.“ *Replica de praedicatione verbi Dei Henrici Kalteisen*, in: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. J. D. Mansi, tom. XXIX, Venetiis 1788, editio iterata Parisiis 1904, col. 1083.

5 Pflieger, L.: *Der Dominikaner Hugo von Straßburg und das Compendium theologiae veritatis*, *Zeitschrift für katholische Theologie* 28, 1904, s. 429–440.

6 Roku 1904 v 1. vydání svého díla *Luther und Luthertum in der ersten Entwicklung*: „Dieses einst Albert dem Großen, Thomas von Aquin, Bonaventura usw. zugeschriebene Buch hat vielleicht Hugo von Straßburg zum Verfasser.“ Denifle, H.: o.c. *Erster Band* (Schluß-Abteilung), Mainz 1906, s. 546, pozn. 1.

7 Grabmann, M.: *Studien über Ulrich von Straßburg. II. Abschnitt: Ulrichs wissenschaftliche Bedeutung*, *Zeitschrift für katholische Theologie* 29, 1905, s. 316–330.

8 Grabmann, M.: *Entscheidung der Autorfrage des Compendium theologiae veritatis*, *Zeitschrift für katholische Theologie* 45, 1921, s. 147–153. Oba příspěvky o Compendiu Grabmann posléze spojil a s nepatrnými stylistickými úpravami otiskl znovu in: Grabmann, M.: *Mittelalterliches Geistesleben. Abhandlungen zur Geschichte der Scholastik und Mystik* [I], München 1926, s. 168–185.

9 Vedle již uvedené literatury o Compendiu zmiňme ještě práci G. Steera *Hugo Ripelin von Straßburg. Zur Rezeptions- und Wirkungsgeschichte des „Compendium theologiae veritatis“ im deutschen Spätmittelalter*, *Texte und Textgeschichte* 2, 1981 a podrobné shrnutí téhož autora pod heslem *Hugo Ripelin von Straßburg* in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon* 4, Berlin — New York 1983, col. 252–266.

10 Nevydána, rkp. *Knihovny metropolitní kapituly v Praze D 118*, f. 33r.

11 Srv. Sedlák, J.: *K pramenům Husovy Lektury na Sentence*, *Studie a texty k náboženským dějinám českým* II/2, 1914–1915, s. 128–130. Editor Husovy Lektury, V. Flajšhans, se otázkou Husových pramenů téměř nezabývá.

12 Srv. Sedlák, J.: *Husův Výklad víry*, *Studie a texty k náboženským dějinám českým* II/4, 1914–1915, s. 421–424.

13 *Mgri. Jacobi de Misa De cerimoniais*, in: Sedlák, J.: *Liturgie u Husa a husitův*, *Studie a texty*

však bohužel došla i pro budoucí generace svého naplnění slova, kterými charakterizoval Sedláckovo dílo Bohdan Chudoba: „... po ukončení tolika statí a studií, o jejichž výsledcích většina současníků nechtěla ani slyšet.“¹⁴ A tak když jako Husovo dílo vydal S. H. Thomson Jakoubkův *Tractatus responsivus*, marně hledal citáty z *Compendia* v tvorbě Tomáše ze Štrasburku.¹⁵ Stejně tak ani editoři traktátu Mikuláše z Drážďan *Tabule veteris et novi coloris seu Cortina de Anticristo* nenalezli příslušné citáty u Tomáše Akvinského¹⁶ a Sedláckovy poznatky přešlo bez povšimnutí i domácí prostředí v počátcích vydávání Husových sebraných spisů. Tuto známou skutečnost tedy začali badatelé znovu odhalovat až od poloviny 70. let, kdy Bohumil Ryba určil Hugonovy citáty v Husově díle *Postilla ad umbrata*.¹⁷ Jiří Kejř pak poukázal na skutečnost, že z *Compendia* čerpal heidelbergský mistr Friedrich Eppinge,¹⁸ působící nějakou dobu v Praze, Jaroslav Kadlec prokázal užívání této autority i u odpůrce husitů Ondřeje z Brodu¹⁹ a konečně Romolo Cegna doplnil údaje o Mikulášovi z Drážďan.²⁰

Cegna dále konstatoval, že pražské knihovny vlastní rukopisy *Compendia* i ze 14. století.²¹ Můžeme si tedy položit otázku, zda bylo toto dílo u nás známo již tehdy. A pro dobu počátků druhé poloviny 14. století nejlepší odpověď nalezneme v *Malogranatu*.

Malogranatum, fiktivním dialog mezi duchovním otcem a synem o cestě k dokonalosti, je rovněž značně rozšířeným středověkým spisem, tentokrát české provenience. Vzniklo podle tradice v cisterciáckém klášteře na Zbraslavi jako dílo anonymní, u nějž se dodnes nepodařilo bezpečně zjistit autora. Přestože bývá označováno jako první česká kniha evropského významu — jeho rukopisy byly

k náboženským dějinám českým II/2, 1914–1915, s. 150, pozn. 3.

- 14 Chudoba, B.: *Jan Sedlák. Bibliografii doplnil Vilém Bitnar*, Brno 1947 (Církev a vlast sv. II), s. 30.
- 15 *Mistra Jana Husi Tractatus responsivus*, ed. S. H. Thomson, Praha 1927 (Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století č. 15, Spisů M. Jana Husi č. 10), s. 129, pozn. 4, s. 132, pozn. 13.
- 16 *Master Nicholas of Dresden: The Old Color and the New. Selected Works Contrasting the Primitive Church and the Roman Church*, ed. H. Kaminsky — D. L. Bilderback — I. Boba — P. N. Rosenberg, Philadelphia 1965 (Transactions of the American Philosophical Society, New Series, Vol. 55, Part 1), s. 63, pozn. 10.
- 17 *Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata (Magistri Iohannis Hus Opera omnia, tomus XIII)*, Praha 1975, s. 261.
- 18 Kejř, J.: *Právnícké dílo M. Friedricha Eppinge*, Studie o rukopisech XV, 1976, s. 6, s. 10, pozn. 37, 38.
- 19 *Andreas de Broda: Tractatus de sacramento eucharistiae*, in: Kadlec, J.: *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge, Bd. 22), s. 253, pozn. n, s. 255, pozn. y, s. 256, pozn. b.
- 20 V úvodu k edici *Nicolai Dresdensis Expositio super Pater noster*, ed. J. Nechutová — R. Cegna, Wrocław–Varšovie–Cracovie–Gdaňsk–Łódź 1990 (*Mediaevalia philosophica Polonorum* 30), s. 22.
- 21 Cegna, R.: o.c., s. 74. Srv. rovněž: Chytil, K.: *Antikrist v naukách o umění středověku a husitské obrazové antithese*, Praha 1918, s. 31–32.

totiž rozšířeny v řadě evropských zemí a bylo přeloženo do němčiny a vlámstiny — a přestože stojí u počátků hnutí, které jsme si zvykli označovat přinejmenším jako paralelu nizozemské devotio moderna,²² zachovala se k němu naše historiografie dosti macešsky. Po spíše jen náznaku Tadvové²³ mu roku 1911 věnoval první studii Novotného předčasně zesnulý žák Vilém Kallab.²⁴ A teprve po dalších sedmi desetiletích, v nichž stojí za zmínku alespoň práce Winterovy²⁵ a Tříškovy,²⁶ se dočkalo německé monografie Manfreda Gerwinga,²⁷ přičemž přívlastek německý neoznačuje pouze jazykovou stránku, ale v duchu nejlepších tradic německé filologie a historiografie znamená také důkladný a vynikající.

Na základě Gerwingových vývodů bychom mohli uvažovat o tom, že Malogranatum nám podává svědectví o ještě starší době, než kterou jsme naznačili. Autor při svých rozborech totiž v Malogranatu přecenil způsob řešení otázky „visio beatifica“²⁸ a v této souvislosti a v souvislosti s nejmladším zde zmíněným historickým dokumentem — bulou papeže Benedikta XII. „Fulgens sicut stella“ z 12. června 1335 — zařadil vznik spisu do druhé poloviny 30. let 14. století.²⁹ Na nemožnost tak brzkého vzniku Malogranata upozornili I. W. Frank³⁰ a pisatelka těchto řádků³¹ s poukazem na dílo, z něž autor Malogranata čerpal — na Horologium sapientiae německého dominikána Heinricha Seuse. Horologium totiž bylo dokončeno nejdříve roku 1334 a muselo být předloženo k přezkoumání řádovému generálovu Hugonovi z Vaucemain, který svou funkci zastával v letech 1333–1341. Někteří badatelé tedy posouvají jeho napsání až do roku 1341.³² Z tohoto důvodu je posléze doba vzniku Malogranata určována opatrněji jako

- 22 K devotio moderna a k úloze Malogranata srov. Spunar, P.: K počátkům české devotio moderna, Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis XXXI/1, 1991, s. 35–39.
- 23 Tadra, F.: Listy kláštera zbraslavského, Praha 1904, (Historický archiv č. 23), s. XVII–XIX.
- 24 Kallab, V.: Malogranatum a jeho původce, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, roč. 1911, Praha 1912, IV, s. 1–15.
- 25 Winter, E.: Frühhumanismus. Seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14. Jahrhundert, Berlin 1964, zejména s. 56–58, 132, 169.
- 26 Tříška, J.: „Nová literatura“ doby Karlovy a Václavovy, Sborník historický 10, 1962, s. 35–38.
- 27 Gerwing, M.: Malogranatum oder der dreifache Weg zur Vollkommenheit. Ein Beitrag zur Spiritualität des Spätmittelalters, München 1986 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 57), kde je také podán důkladný přehled dosavadního bádání.
- 28 Gerwing, M.: o.c., s. 205–215.
- 29 Gerwing, M.: o.c., s. 173–182, 214–215, 259.
- 30 V recenzi Malogranata, otištěné v Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 97, 1989, s. 177.
- 31 Krmíčková, H.: Le Malogranatum et la question d'un communion fréquente, Cistercium, v tisku.
- 32 Tyto názory rozebírá Hornstein, X. de: Les grands Mystiques Allemands du XIVe siècle. Eckart, Tauler, Suso, Lucerne 1922, s. 259–261. V poslední edici Horologia (Heinrich Seuses Horologium sapientiae, Fribourg/Suisse 1977), s. 19–27, pak Pius Künzle klade zveřejnění Horologia do pozdější doby než 1334.

doba předkarlovska na začátku 40. let 14. století.³³ Takto by bylo možné spojit dohromady užití recentně vzniklého *Horologia* i vliv „*visio beatifica*“ Gerwingem akcentovaný v *Malogranatu*. Zároveň tím však padla chronologie vyvozená z neznalosti či necitování papežské konstituce „*Benedictus Deus*“. A když si uvědomíme, že teologická otázka patření na Boha sice byla ve 30. letech značně aktuální, že však rozhodně neodezněla okamžitě v této době — o tom, že byla v Čechách živá i později, nám podává svědectví protokol z výsledku pražských karmelitánů z 12. prosince 1366, kde je inserován list Konráda Waldhausera, z něž se dozvídáme (bohužel však bez bližších podrobností), že Konrád se s karmelitány znesvářil právě o tuto otázku³⁴ — nemáme již důvod, proč nezůstat v případě doby vzniku *Malogranata* u 50. let 14. století, o nichž se uvažovalo před Gerwingem.³⁵

Malogranatum je rozčleněno do tří knih podle ve středověké mystické literatuře velmi oblíbeného rozdělení na tři stavy. *Compendium* se skládá ze sedmi knih. Na první pohled tedy žádnou příbuznost nevidíme. Obě díla však pojednávají o teologických otázkách, proto bychom mohli styčné body objevit. Pro *Malogranatum* je charakteristické, že jednotlivé otázky neřeší příliš do hloubky sám autor, ale spíše klade důraz na to, aby snesl k těmto tématům značný počet citátů různých autorit. Těchto autorit našel Gerwing 75,³⁶ leč marně mezi nimi hledáme jméno Hugona ze Štrasburku. Gerwing však jako první zjistil, že *Malogranatum* hojně čerpá i z jiných děl a uvedl ještě další tři práce, s nimiž se můžeme ve zbraslavském spisu setkat, aniž bylo — v duchu středověkého pojetí autorství — jejich jméno výslovně uvedeno či zmíněn alespoň autor, a vedle Bonaventurova *Breviloquia* a Seuseho *Horologia* zde nacházíme i Hugonovo *Compendium*.³⁷ K nim pak můžeme přiřadit i Davida z Augsburgu a jeho *De septem processibus religiosi statu*.³⁸

Zde se však nemůžeme spokojit jen s Gerwingovým letmým upozorněním. O tom, že *Compendium*, podobně jako tomu bylo u *Horologia*, je mnohem užívanější autoritou, třebaže citovanou *suppresso nomine*, než plyne z dosavadního bádání, nás přesvědčí již *Prohemium* díla.

Už na počátku *Malogranata*, tedy v první kapitole *Prohemia* o stvoření a pádu prvního člověka, přebírá *Malogranatum* části kapitoly *De casu primi hominis* z *Compendia*³⁹ a určitou závislost vidíme i v některých pasážích kapitoly 5. o Ježíšově smrti.⁴⁰

33 Srov. Spunar, P.: o.c., s. 37, a takto vyznívá i zmíněná recenze I. W. Franka, s. 177.

34 Protokol o výsledku Karmelitů ve sporu s Konrádem 12. prosince 1366, in: Menčík, F.: Konrád Waldhauser, mnich řádu svatého Augustina, Praha 1881 (*Pojednání Královské české společnosti nauk VI. řady díl 11., třída pro filosofii, dějepis a filosofii č. 1*), s. 31.

35 Podle E. Wintera, o.c., s. 56, dokonce mohlo dílo vzniknout v letech 1350–1370.

36 Gerwing, M.: o.c., s. 141–147.

37 Gerwing, M.: o.c., s. 147, pozn. 70, s. 258.

38 Srov. Krmíčková, H.: o.c., s. 140–141.

39 *Malogranatum* je citováno podle prvotisku Hain 7449, [*Argentinae* cca 1474], *Compendium* (mylně přiřčené Albertu Velikému) podle prvotisku GW 602, [*Argentinae non ante* 1481].

V první knize *De statu incipientium* pak čerpalo *Malogranatum* z *Compendia* v kapitole o lítosti převzetím celé kapitoly⁴¹ a alespoň některých citátů či myšlenek o zpovědi⁴² a o dostiučinění.⁴³

Druhá kniha *Malogranata*, *De statu proficiencium*, je na myšlenkách obsažených v *Compendiu* závislá daleko více. První distinkce této knihy je věnována hříchům. *Malogranatum* zde přebírá části ze 3. knihy *Compendia*. Vychází z něj při obecné charakteristice hřichu převzetím tří citátů definujících hřích,⁴⁴ u sedmi hlavních hříchů při charakteristice pýchy,⁴⁵ lenosti,⁴⁶ lakomství.⁴⁷ Kapitoly o závisti,⁴⁸ hněvu,⁴⁹ nestřídmosti⁵⁰ a smilstvu⁵¹ mají společné jen některé citáty.

Při těchto rozborech hříchů jsme leckdy našli jen něco málo styčných bodů mezi oběma díly. Potom však *Malogranatum* zařazuje několik kapitol, v nichž řeší, zda všechny hlavní hřichy jsou smrtelné a za jakých podmínek mohou být i lehké. A zde nacházíme celé dlouhé pasáže doslovně opsané z velmi rozsáhlé kapitoly *Quando septem vicia sint venialia et quando mortalia* téže knihy *Compendia*. Autor *Malogranata* nepojímá všechny hřichy do jedné kapitoly, jak je tomu v *Compendiu*, ale rozdělil je do několika stručných kapitol. Zcela opsaná je kapitola o závisti.⁵² Totéž můžeme říci o kapitole o hněvu, kde *Malogranatum* pouze vynechalo některé věty a provedlo nepatrné stylistické úpravy.⁵³ Úvodní kapitola této části věnovaná pýše má oproti *Compendiu* některé drobné vynechávky a dva body, v nichž je konkretizováno, kdy člověk hřeší smrtelně, které autor *Malogranata* rozpracoval buď podle jiného pramene nebo snad i samostatně.⁵⁴ Kapitola o lenosti je kompilací z *Compendia*, jako příklad těžkého hřichu přidalo *Malogranatum*, vycházející z klášterního prostředí, jen zanedbání kanonických hodin, a připojilo dlouhý, jmenovitě uvedený citát z Tomáše Akvinského.⁵⁵ Výklad o lakomství vychází nejdříve z jiného pramene či z vlastních úvah, teprve pak je převzat dlouhý úsek z *Compendia*⁵⁶ a konec opět cituje Tomáše Akvinského.

Prohemium, 1 F,G,H : 2,65, f. 41r–v.

40 Prohemium, 5 G,H : 4,21 *De descensu Cristi ad inferos*, 4,22 *De resurrectione Cristi*, f. 72v–73r.

41 1,2,1 S,T : 6,21 *De partibus penitentiae in communi*, f. 109r; k tomu 1,1,13 P : 6,18 *De sacramento penitentiae*, f. 107v.

42 1,2,4 L : 6,23 *De confessione*, f. 109v.

43 1,3,1 Q : 6,28 *De partibus eius in communi*, f. 111v.

44 2,1,2 X,A : 3,2 *De peccati diffinitione*, f. 43r.

45 2,1,5 H,J,K : 3,15 *De superbia*, f. 51r.

46 2,1,9 F,J : 3,18 *De acidia*, f. 53v.

47 2,1,10 Q : 3,19 *De avaricia*, f. 54r.

48 2,1,7 T : 3,16 *De invidia*, f. 52r.

49 2,1,8 C : 3,17 *De ira*, f. 52v.

50 2,1,11 U,A : 3,20 *De gula*, f. 55r.

51 2,1,12 H : 3,21 *De luxuria*, f. 55v.

52 2,1,14 S : 3,22, f. 56v–57r.

53 2,1,15 T,U : f. 57r.

54 2,1,13 P,Q,R : f. 56r–56v.

55 2,1,16 X : f. 57r.

56 2,1,17 B : f. 57r–v.

Rovněž v kapitole o nestřídmosti se Malogranatum opřelo o Compendium při charakteristice tohoto hříchu, jen ji poněkud omezilo. Výklad v Malogranatu je doplněn citátem z Tomáše Akvinského. Zbytek kapitoly je potom věnován opilství. Stejně tak doplňuje své pasáže o nestřídmosti i Hugo Ripelin, ale v tomto případě autor Malogranata čerpal patrně z jiného zdroje, protože s Compendiem se již neshoduje.⁵⁷ Kapitola De luxuria je pak v podstatě celá převzata z Compendia,⁵⁸ závěr je doplněn citátem z Mikuláše z Lyry a z Augustina.

Compendia se drží Malogranatum i v dalších kapitolách. Následuje totiž pasáž o Dekalogu. Malogranatum čerpá tentokrát z 5. knihy a opět ponechává stranou formální stránku; v Compendiu je tato látka obsažena celkem v deseti kapitolách, Malogranatum má jen kapitoly dvě. V úvodní kapitole o deseti přikázáních pouze vynechává začátek Hugonovy kapitoly De preceptis in genere, v dalším textu se drží předlohy téměř doslovně⁵⁹ a totéž platí o jednotlivých přikázáních. Následující kapitola totiž spojuje ostatních devět kapitol z Compendia, 2. přikázání je však výrazně zkráceno a několik omísí je i v 5. přikázání. Zbývající jsou opsána celá, přičemž 9. a 10. přikázání jsou v obou dílech spojena.⁶⁰

V této knize pak autor Malogranata užil částí Compendia i v otázce čtyř hlavních, kardinálních ctností, tedy ve 12. kapitole 2. distinkce. Rovněž zde do jedné kapitoly zkomponoval několik odstavců ze čtyř kapitol 5. knihy Compendia, z kapitol De virtutibus cardinalibus in genere,⁶¹ De prudentia,⁶² De temperantia,⁶³ a De fortitudine.⁶⁴ V pasážích o spravedlnosti už vlivy Compendia nenacházíme.

Třetí kniha, De statu perfectorum, přebírá z Compendia poněkud méně celých kapitol, než tomu bylo u knihy druhé, ale čerpá v řadě tématických okruhů.

Především je to otázka darů Ducha svatého, a to daru bázně Boží, kde vychází ze dvou kapitol 5. knihy Compendia.⁶⁵

Dále pokračuje tato kniha osmi blahoslavenstvími. Kapitola 46. De beatitudinibus in genere z 5. knihy Compendia je do Malogranata s výjimkou poslední věty převzata celá,⁶⁶ ale poněkud rozšířená ještě o část jiného textu. Další kapitoly jsou v Malogranatu věnovány rozboru jednotlivých blahoslavenství. V tomto směru je Compendium příliš stručné, autor Malogranata tedy zřejmě sáhl po jiném prameni. Ale použil alespoň první blahoslavenství podle Hugona Ripelina pro

57 2,1,18 D : f. 57v–58r.

58 2,1,19 F : f. 58r.

59 2,1,20 J : 5,58, f. 93v–94r.

60 2,1,21 K,L : 5,59 De primo precepto, f. 94r; M : 5,60 De secundo, f. 94r; N,O : 5,61 De tercio, f. 94v; P : 5,62 De quarto, 94v; Q,R : 5,63 De quinto, f. 94v–95r; S : 5,64 De sexto, f. 95r; T : 5,65 De septimo, f. 95r; U,X : 5,66 De octavo, f. 95r; A,B : 5,67 De nono et decimo preceptis, f. 95r.

61 2,2,12 R,S,T : 5,32, f. 87v–88r.

62 2,2,12 U : 5,33, f. 88r.

63 2,2,12 A : 5,34, f. 88v.

64 2,2,12 C : 5,35, f. 89r.

65 3,1,7 M : 5,40 De timore initiali, 5,41 De timore filiali, f. 91r–91v.

66 3,1,14 X,A : 5,46, f. 92r.

začátek své kapitoly o stejném tématu⁶⁷ a závěr osmého blahoslavenství Compendia jako část své poslední kapitoly o blahoslavenstvích.⁶⁸

První distinkci uzavírají čtyři kapitoly o svátosti oltářní. V první z nich Malo-
granatum užilo Compendia pro výklad o svátostech, i když kompilace je poněkud
složitější, než prosté spojování za sebou následujících textů s občasnými
vynechávkami či přídávky. Jsou zde vhodně užity texty z několika kapitol 6. knihy
Compendia. Postavme si tedy příslušná místa do juxtapozic:

Compendium:

Sacramenta⁶⁹ Nove Legis sunt septem secundum diversitatem hominum in ecclesia. Primum est intrantium ut baptismus, secundum pugnantium ut confirmacio, tertium vires resumentium ut eucaristia, quartum resurgentium ut penitencia, quintum exeuntium, ut extrema unctio, sextum ministrantium ut ordo, septimum novos milites introducentium ut matrimonium.

Sacramenta⁷⁰ legis gratie Christus instituit tanquam Nove Legis lator, in qua vocavit ad premia, dedit precepta, instituit sacramenta. Christus enim Verbum Patris, cum sit summe virtutis, summe veritatis et summe bonitatis. Ratione bonitatis promisit premia beatificantia, ratione veritatis dedit precepta dirigentia, ratione virtutis instituit sacramenta adiuvantia, ut sic per sacramenta raperetur virtus ad implenda precepta et per precepta veniatur ad premia. Instituit autem Christus sacramenta in verbis et elementis, ut ait Augustinus:⁷¹ „Accedat,“ inquit, „verbum ad elementum et fit sacramentum.“ „Sacramentum⁷² est,“ ut ait Augustinus,⁷³ „invisibilis gratie visibilis forma.“

Effectus⁷⁴ sacramentorum Nove Legis multiplex est; primo a peccato mundant, secundo in bono confirmant, tercio corpori Cristi mystico incorporant, quarto iustificant, quinto ad futuram vitam preparant, sexto erudiendo illuminant, septimo a malo preservant. Ista patent in septem sacramentis per ordinem, nam primum operatur baptismus, secundum vero confirmatio, et sic de aliis.

Malogranatum 3,1,23 Q:

Scire debes, quod sacramenta Nove Legis sunt VII secundum diversitatem hominum in ecclesia exeuntium. Primum est intrancium, scilicet baptismus, secundum pugnantium, scilicet confirmacio, tertium vires resumentium ut eucaristia, quartum resurgentium ut penitencia, quintum exeuntium, ut extrema unctio, sextum ministrancium ut ordo, septimum novos milites introducencium ut matrimonium. Hec sacramenta legis gratie Christus instituit tamquam Nove Legis lator, in qua vocavit ad premia, dedit precepta, instituit sacramenta. Christus enim est Verbum Patris, et cum ipse sit summe virtutis, summe veritatis et summe bonitatis. Ratione bonitatis promisit premia beatificancia, ratione veritatis dedit precepta dirigencia, ratione virtutis instituit sacramenta adiuvancia, ut sic per sacramenta reparatur ad implenda precepta, perveniatur ad premia. Instituit autem Christus sacramenta in verbis et elementis, ut ait Augustinus: „Accedit,“ inquit, „verbum ad elementum et fit sacramentum.“ „Sacramentum vero,“ ut ait idem Augustinus, „est invisibilis gratie visibilis forma.“ Et notandum, quod effectus sacramentorum Nove Legis est multiplex; primo a peccato mundant, secundo in bono confirmant, tercio corpori mystico incorporant, quarto iustificant, quinto ad futuram vitam preparant, sexto erudiendo illuminant, septimo a malo preservant. Ista patent in sacramentis per ordinem, nam primum operatur baptismus, secundum confirmacio, tertium eucharistia,

67 67. 3,1,15 C : 5,47 De prima beatitudine, f. 92r.

68 3,1,22 O,P : 5,54 De octava beatitudine, f. 93r.

69 6,4 De numero sacramentorum, f. 99r.

70 6,2 De institutione sacramentorum, f. 98r.

71 Aurelius Augustinus: In Joannis evangelium tractatus LXXX, MPL 35, 1840.

72 6,1 De diffinitione sacramenti, f. 98r.

73 De consecr. D. 2 c. 32, Friedberg I, 1324.

74 6,3 De effectu sacramentorum, f. 98v.

MALOGRANATUM A JEHO PRAMEN
 COMPENDIUM THEOLOGICAE VERITATIS

Sacramenta⁷⁵ septem sunt, que disponunt ad septem virtutes habendas..., quia ordinantur contra triplicem culpam et contra quadruplicem penam.

quartum penitencia, quintum extrema unctio, sextum ordo, septimum matrimonium. Considerandum etiam, quod hec sacramenta disponunt ad septem virtutes habendas et ordinantur contra triplicem culpam et contra quadruplicem penam.

Toto složitější spojování nás může přivést k úvaze, jestli náhodou Malo- granatum nečerpalo své texty z jiného pramene. Vždyť Compendium píše o tématech, která byla značně rozšířená a zpracovávaná v celé řadě dalších děl. Tato úvaha se jeví dosti reálná, protože i Compendium vycházelo z některých starších textů. Když však srovnáme naši pasáž s příslušnými kapitolami v Bonaventurově Breviloquiū, o němž víme, že je Hugo užíval, zjistíme, že Compendium sice z Bonaventury čerpá, že i některé myšlenky v Malo- granatu jsou velmi blízké textu Breviloquia, že jsou však převzaty z Hugona.

Vraťme se však k Malo- granatu. Po obecném zhodnocení svátostí konečně přechází k eucharistii, při které, třebaže ne v tak hojně míře, přebírá pasáže z Compendia, v nichž definuje eucharistii,⁷⁶ pojednává o nehodném přijímání,⁷⁷ užívá dvou citátů sv. Bernarda o užitečích eucharistie⁷⁸ a shoduje se s Compendiem i v charakteristice způsobů přijímání.⁷⁹

Druhá distinkce je věnována božským ctnostem. Část úvodní kapitoly převzala z Compendia.⁸⁰ V kapitole o naději se setkávají oba spisy jen v definici.⁸¹ Velmi rozsáhlá je v Malo- granatu část o lásce. Do ní přešly z Compendia části dvou kapitol o milosti, jak na to upozornil již Gerwing,⁸² ale pak již pouze citát z Augustina.⁸³

Poslední, sedmá kniha Compendia byla v pozdější době velmi oblíbená pro rozbor antikristovské tematiky. Pro Malo- granatum tyto myšlenky nejsou aktuální, a tak z této knihy čerpá jen v třetí distinkci své poslední knihy v pasážích o pekelném ohni⁸⁴ a o blaženosti.⁸⁵

Jak jsme se mohli přesvědčit, Malo- granatum Compendium nejen dobře znalo, ale také z něj hojně čerpalo. Rozhodně je však nepovažovalo za dílo Tomáše Akvinského; v řadě případů končí úsek přebíraný z Compendia a okamžitě následuje již řádně označený citát z Tomáše. Původce Malo- granata buď neznal autora

75 6,4 De numero sacramentorum, f. 99r–99v.

76 3,1,23 R : 6,11 De sacramento eukaristie, f. 102v.

77 3,1,23 U : 6,13 De effectu eukaristie, f. 105r.

78 3,1,24 C : 6,13 De effectu eukaristie, f. 105r.

79 3,1,25 O : 6,14 De sumentibus eukaristiam et modo sumendi, f. 105r–v.

80 3,2,1 G,H : 5,17 De virtutibus theologis in genere, f. 81r.

81 3,2,2 M : 5,21 De spe, f. 83v.

82 3,2,5 E,F : 5,1 De origine gratie, 5,2 De distinctione gratiarum f. 76r–v.

83 3,2,7 C : 5,22 De caritate, f. 84r.

84 3,3,14 F : 7,21 De di versitate penarum, f. 124r.

85 3,3,15 P,Q : 7,28 De aureolis in generali, f. 127v–128r.

Compendia, nebo se domníval, že jeho tvůrcem byl nějaký doctor modernus, který není tak velkou autoritou, aby přidával textu váhu i svým jménem, není dosud doctor solemnis, a proto ho není nutné uvádět, jak bylo ostatně ve středověku naprosto běžné. Compendium však nebylo zdrojem oněch hojných autorit, o nichž jsme se zmínili výše. V obou dílech sice najdeme ještě některé další společné citáty, ale v místech, kde se vliv Compendia jinak neprojevuje. Proto jsme si uvedli jen ty, u nichž to bylo zřejmé. Compendium není tak rozsáhlým dílem jako zbraslavský spis, místa převzatá z Hugona tedy tvoří jen menší část díla, navíc se autor Malogranata v některých otázkách, které řeší i Compendium, od svého vzoru odchýlil. To nás musí nutně přivést k zamyšlení nad textem Malogranata, který byl dosud považován za autorův vlastní.

Tříška⁸⁶ charakterizoval sloh Malogranata jako vytříbený, střídmy a souměrný. V místech, kde autor vystupoval mezi citáty, text občas citově zabarvoval a ukazoval kazatelské schopnosti. Co však byly autorovy vstupy mezi citáty? Tříškův příklad citově zabarveného textu v pasážích o svátosti oltární byl doslovně převzat z Davida z Augšpurku a Heinricha Seuse.⁸⁷ Samozřejmě nějaký autorský podíl na nich onen neurčený zbraslavský opat musel mít, ale tento podíl není rozhodně takový, jak se může na první pohled při četbě Malogranata zdát. Kallab⁸⁸ i Gerwing⁸⁹ shodně zdůrazňují kompilační charakter díla a nazývají je ve shodě s některými rukopisy a prvotisky „dialogus compilatus“ či „Malogranatum compilatum“. Malogranatum však není složeno jen z označených citátů, ale zřejmě z velké míry i autorův zdánlivě vlastní text je rovněž zkompilován z děl neoznačených. Takto byla vytvořena podstatná část kapitoly o časté eucharistii,⁹⁰ takto přebíral i z Compendia theologiae veritatis. Již jsme se zmínili, že se od Compendia v některých otázkách odlišil. Na základě právě nabytých zkušeností však můžeme uvažovat, že sáhl po jiném díle obdobného zaměření. Po vydání Gerwingovy monografie se mohlo zdát, že autor neponechal dalším zájemcům příliš prostoru pro jejich bádání, že již pouze zbývá toto dílo zpřístupnit v moderní edici. Dnes však vidíme, že zřejmě nejobtížnější práce ještě nebyla vykonána. Vedle již známých pramenů jmenovitě citovaných je třeba zjistit a určit prameny neoznačené, které nám rovněž mohou leccos napovědět o původní podobě textu.

Dosud jsme se zmiňovali o Malogranatu jako o anonymním díle. Otázka autorství stále ještě vyřešena nebyla, pokud vůbec je řešitelná. Gerwing naznačil v souvislosti se svým časovým zařazením díla možnost, že jím snad byl proslulý zbraslavský opat Petr Žitavský.⁹¹ Petra však bylo nutno odmítnout z důvodů chro-

86 Tříška, J.: o.c., s. 36.

87 Srov. Krmíčková, H.: o.c., s. 140, pozn. 40, s. 141, pozn. 41.

88 Kallab, V.: o.c., s. 8–9.

89 Gerwing, M.: o.c., s. 137–147, srov. též recenzi Gerwingova díla z pera J. Nechutové in: Listy filologické 112, 1989, s. 240.

90 Krmíčková, H.: o.c., s. 140–141.

91 Gerwing, M.: o.c., s. 168–170, 181, 214–215, 259. Nejnovější shrnutí literatury o Petru Žitavském podal Jaroslav Kolár v hesle Kronika zbraslavská, in: Lexikon české literatury

MALOGRANATUM A JEHO PRAMEN
 COMPENDIUM THEOLOGICAE VERITATIS

nologických — z pramenů mizí, tedy zřejmě umírá, již roku 1339. Nyní nám přistupuje ještě další důvod. Dokud bylo Malogranatum považováno za svod autorit spojovaných vlastním textem, mohlo by se snad o Petrovi uvažovat (kdyby to ovšem chronologické zařazení díla dovolilo). Jestliže se nám však kousek po kousku zdánlivě vlastní text oddroluje a je nahrazen doslovnými zápůjčkami z moderních autorit, není příliš pravděpodobné, že by tvůrce, který dal naší latinské literatuře dílo takových kvalit, jakým je Zbraslavská kronika, neuplatnil svůj autorský podíl v Malogranatu jiným způsobem než skládáním označených a neoznačených citátů.

MALOGRANATUM UND SEINE QUELLE
COMPENDIUM THEOLOGICAE VERITATIS

Die Schrift *Compendium theologiae veritatis* von Hugo Ripelin von Straßburg war in dem 14. und auch in dem 15. Jahrhundert bei den Lesern in den Ländern des Böhmisches Königreiches, wie auch in anderen Ländern Europas, sehr beliebt. Aus diesem Werk schöpfte auch das Königsaales *Malogranatum*. Das *Compendium* war aber nicht unter den 75 Autoren, die in dem *Malogranatum* — „dem ersten tschechischen Buch mit europäischer Bedeutung“ — M. Gerwing entdeckte. Die Zitate aus dem *Compendium* wurden ohne Herkunftbemerkung übernommen, wie es auch bei David von Augsburg, bei Bonaventura und Heinrich Seuse der Fall war. Das Werk *Malogranatum* ist, was den Inhalt betrifft, viel größer als das *Compendium*, die übernommenen Teile sind oft mit eine Reihe von Zitaten, oder mit einigen Teilen, die als von Autor verfaßte aussehen, bereichert. In einem nicht geringem Maß schöpfte das *Malogranatum* aus dem *Compendium* in den Fragen der Reue, der Hauptsünden, der Kardinaltugenden und göttlichen Tugenden, der Zehn Gebote Gottes und der Sakramente. Neben den, schon früher bestätigten, übernommenen Teilen von David von Augsburg und Heinrich Seuse über die häufige Kommunion, sehen wir hier noch deutlicher, daß auch der Teil des *Malogranatum*, der auf den ersten Blick als des Autors eigener Text ausschaut, aus den anderen, diesmal nicht zitierten, Werken übernommen wurde. Man kann auch nicht ausschließen, da in der Zukunft noch weitere Quellen gefunden werden, aus denen das *Malogranatum* schöpft. Manchmal wurde gemeint, daß Verfasser des *Malogranatum* Petr von Zittau sein könnte. Diese Vermutung haben wir aus chronologischen Gründen abgelehnt (*Malogranatum* schöpfte aus dem *Horologium sapientiae* von Seuse, und die „visio beatifica“ war im Böhmisches Raum auch später als in der zweiten Hälfte der 30er Jahre des 14. Jahrhunderts aktuell). Dazu kann man noch einen sehr wichtigen Grund anführen: Einer so gewandter Schriftsteller, der Petr von Zittau sicher war, würde dem Werk seinen eigenen Charakter einprägen und würde nicht aus vielen anderen Werken große Teile übernehmen.

Übersetzt von Jiřina Štouračová

